

УДК 37.377

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.9>

Олена КАРПЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-6715-2899

Вікторія ОСТАПЧУК

викладач, голова циклової комісії дизайну та соціальної роботи ВСП Житомирський технологічний фаховий коледж Київського національного університету будівництва і архітектури, вул. Небесної Сотні, 37, м. Житомир, Україна, 10029

ORCID: 0000-0001-7873-1290

Бібліографічний опис статті: Карпенко, О., Остапчук, В. (2023). Саморозвиток особистості майбутнього фахівця соціальної роботи в умовах освітньо-виховного простору. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 57–62, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.9>

САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ

Розглянуто проблему саморозвитку особистості та організації виховної діяльності здобувачів закладів фахової перед вищої освіти. Розкрито сутність поняття «саморозвиток»; досліджено особливості виховного педагогічного процесу, який спрямований на формування та розвиток самоосвітньої діяльності здобувача. Визначено умови успішної організації саморозвитку, самоосвіти майбутніх фахівців соціальної сфери.

Вивчено наукові джерела з питань сутності саморозвитку здобувача закладу фахової передвищої освіти як компонента самовдосконалення. Проведено аналіз науково-теоретичного підґрунтя проблеми саморозвитку особистості, основою якого є його самоактуалізація у позанавчальному процесі та у процесі набуття професійних навичок.

Визначено саморозвиток майбутнього фахівця соціальної сфери як свідому цілеспрямовану діяльність, скеровану на розвиток власної індивідуальності, усвідомлення професійної спрямованості особистості, що виявляється у розумінні значущості професійної діяльності, наявності стійкого інтересу до педагогічної діяльності.

У контексті саморозвитку здобувачів фахової передвищої освіти висвітлено проблеми, що стосуються системи виховання у поза навчальному процесі. Визначено виховні складові у процесі позанавчальної діяльності в умовах закладу фахової передвищої освіти, наведено основні характеристики саморозвитку здобувачів.

Виявлено чинники виховного позанавчального процесу, які розвивають індивідуальність майбутнього соціального працівника, створюють умови для його саморозвитку та самовираження. Визначено базовий технологічний комплекс особистісно орієнтованого виховання; на конкретних прикладах показано використання основних складових позанавчальної діяльності, які спрямовані на саморозвиток, самовизначення, самоактуалізацію. Зроблено висновок, що призначення виховних технологій полягає в тому, щоб підтримувати та розвивати природні якості молоді та її індивідуальні здібності, допомагати в становленні професійної самореалізації особистості здобувача в умовах виховного простору закладу фахової перед вищої освіти.

Ключові слова: саморозвиток, саморозвиток особистості, соціальна робота, фахівець соціальної роботи, заклад фахової передвищої освіти.

Olena KARPENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine, Kyiv, 02154

ORCID: 0000-0002-6715-2899

Victoria OSTAPCHUK

Teacher, Chairman of the Cycle Design and Social Work Commission Ukraine, Zhytomyr, 10029

ORCID: 0000-0001-7873-1290

To cite this article: Karpenko, O., Ostapchuk, V. (2023). Samorozvytok osobystosti maibutnoho fakhivtsia sotsialnoi sfery v umovakh osvithno-vykhovnoho prostoru zakladu fakhovoi peredvyshchoi osvity [Personality development future specialist in the social sphere in the conditions of educational space institution of vocational higher education personality development future specialist in the social sphere in the conditions of educational space]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 57–62, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.9>

PERSONALITY DEVELOPMENT FUTURE SPECIALIST IN THE SOCIAL SPHERE IN THE CONDITIONS OF EDUCATIONAL SPACE INSTITUTION OF VOCATIONAL HIGHER EDUCATION PERSONALITY DEVELOPMENT FUTURE SPECIALIST IN THE SOCIAL SPHERE IN THE CONDITIONS OF EDUCATIONAL SPACE

The problem of self-development of the personality and the organization of educational activities of applicants of institutions of professional pre-higher education is considered. The essence of the concept of "self-development" is revealed; the peculiarities of the educational pedagogical process, which is aimed at the formation and development of the student's self-educational activity, were investigated. The conditions for the successful organization of self-development, self-education of future specialists in the social sphere have been determined.

Scientific sources on the essence of the self-development of a student of a professional preliminary higher education institution as a component of self-improvement have been studied. An analysis of the scientific-theoretical basis of the problem of self-development of the personality, the basis of which is its self-actualization in the extracurricular process and in the process of acquiring professional skills, was carried out.

The self-development of the future specialist in the social sphere is defined as a conscious goal-directed activity directed at the development of one's own individuality, awareness of the professional orientation of the individual, which is manifested in the understanding of the significance of professional activity, the presence of a persistent interest in pedagogical activity.

In the context of self-development of students of professional preliminary higher education, the problems related to the education system in the extracurricular process are highlighted. The educational components in the process of extracurricular activities in the conditions of the institution of vocational pre-higher education are determined, the main characteristics of the self-development of the students are given.

The factors of the educational extracurricular process that develop the individuality of the future social worker, create conditions for his self-development and self-expression have been identified. The basic technological complex of personally oriented education is defined; concrete examples show the use of the main components of extracurricular activities aimed at self-development, self-determination, self-actualization. It was concluded that the purpose of educational technologies is to support and develop the natural qualities of young people and their individual abilities, to help in the formation of the professional self-realization of the acquirer's personality in the conditions of the educational space of a professional institution of higher education.

Key words: self-development, self-development of personality, social work, social work specialist, institution of vocational pre-higher education.

Актуальність проблеми. Осмислення проблем саморозвитку потребує розкриття його суті і тлумачення в різних науках. Складність вивчення саморозвитку полягає в тому, що за саморозвитком не можна спостерігати безпосередньо і об'єктивно, а можна спостерігати лише за його ефектом і результатом. Можливостей реалізувати себе є досить чимало за будь-яких умов – сприятливих чи несприятливих і не лише людина сама вирішує: сформується вона як особистість, чи не сформується, перетворити все краще в собі в дійсність чи так і залишиться лише потенціалом.

Саморозвиток проявляється поступово: спочатку – інтерес, самосприйняття, потім самопізнання, сприйняття себе як об'єктом, так і суб'єктом розвитку – готовність прогнозувати власний розвиток і саморозвиток –

як використання набутого потенціалу. Означене твердження дозволяє нам погодитись з позицією (Сухоленова О., 2000), який саморозвиток називає самопізнанням (пізнанням себе), сприйняттям і усвідомленням себе як синтезуючого центру.

Позанавчальну сферу ЗФПО можна характеризувати як основний інструмент становлення особистості майбутнього соціального працівника і створення особистісно-орієнтованої моделі виховання. Аналізуючи позанавчальну діяльність, можна говорити про занурення студентів в специфіку професійної соціальної діяльності (Руденко Н., 2009); позанавчальна діяльність забезпечує професійно-особистісний розвиток і саморозвиток майбутнього соціального працівника на основі індивідуально-творчого підходу, вибіркового ставлення до дійсності, віль-

ного вибору суб'єктивної позиції, добровільного прийняття життєвих цінностей і пріоритетів. При цьому, постійне вивчення динаміки пізнавальної активності студентів сприяє створенню навчально-педагогічної сфери особистісно орієнтованої професійної освіти ЗФПО.

Аналіз досліджень і публікацій. Для нашого дослідження чимале значення мали праці, присвячені розробці концептуальних основ позанавчальної діяльності. Зокрема, науковці досліджували проблеми щодо професійної підготовки спеціалістів середньої ланки для соціальної сфери (Карпенко, 2015), Рибалко, 2007), Гордієнко, 2001) та ін.

В Україні спочатку домінувала схильність вчених і практиків до використання спеціальних функцій: проєктивні, прогностичні, конструктивні, аналітичні, розвиваючі, рефлексивні (Н. Вінник, І. Мигович, В. Поліщук та ін). Проте розгортання соціально-економічних змін в Україні та реальна соціальна практика в суспільстві спонукали вітчизняних науковців (Л.Горбань, А. Капська, О.Карпенко, Л.Міщик) внесли певні корективи у перелік спеціальних функцій, які сьогодні зазначені в стандарті спеціальності 231 Соціальна робота і більш конкретно відображають зміст і особливості роботи соціального працівника: організаторська, діагностична, правозахисна, превентивна, психотерапевтична, соціально-діагностична, соціально-економічна.

Як показав теоретичний аналіз, позанавчальна діяльність активно сприяє вихованню у майбутніх соціальних працівників таких професійно-значущих якостей, як інтелектуально-когнітивні якості (компетентність, професіоналізм, загальна культура, ерудиція, володіння новими технологіями навчання і виховання школярів); комунікативні якості (товариськість і уміння контактувати з людьми, які належать до різних вікових категорій, соціальних спільнот, тактовність); морально-ціннісні якості (гуманність, справедливість, доброзичливість, толерантність, рефлексивність, милосердя); емоційно-вольові якості (працездатність, наполегливість, оперативність, витримка, організованість, відповідальність, оптимізм, самовладання).

Позанавчальна діяльність, відбиваючи соціальну активність студентів ЗФПО володіє такими рисами, як свідомість, цілепокладання, продуктивність, самостійний характер. Однак

для нашого дослідження виникає необхідність уточнення ще й такої категорії як «виховання», так як ми будемо розглядати не просто організацію позанавчальної діяльності, а організацію позанавчальної виховної діяльності.

Метою дослідження є: вивчення особливостей та змісту позанавчальної діяльності як найважливішої складової частини виховного процесу навчального закладу. Вона є суттєвим елементом способу життя студентів, професійної діяльності викладачів.

Основний матеріал дослідження. Позанавчальну сферу ми розглядаємо в якості особливого інструмента або складовою частиною виховного процесу в навчальному закладі (ЗФПО). І тому наполягаємо на особливій увазі до поняття «позанавчальна виховна діяльність», яке відображає єдність позанавчальної діяльності та виховання, як діалектичне взаємоперетворенням «форми» і «змісту».

Акцентуючи увагу на майбутній професійній діяльності, ми приймаємо твердження Л.Кравченко (2001), що позанавчальна діяльність «...може стати самостійним мотивом і спонукати респондентів до дій самопобудови своєї особистості». А щоб мета самопобудови стала найважливішою метою життя і виступала провідним регулятором особистісного зростання, необхідно розвивати здібності особистості, виокремлювати професійний розвиток, як домінуючу діяльність із усіх інших видів діяльностей. Це і буде по суті актуалізація усвідомленої потреби в професійному саморозвитку.

Досить оригінальну думку висловив свого часу С.Максименко (2000), який пов'язує потребу, мету і вольові зусилля для досягнення окресленої мети. Адже цілком ймовірним є факт, що актуалізувати потреби в професійному саморозвитку у процесі позанавчальної діяльності, здобувачі повинні пережити у формі емоційно-забарвлених бажань, прагнень, почуття успіху, задоволення від вирішення проблеми, успіх її розв'язання – у формі оціночних емоцій, ставлення. Отримавши один раз перемогу, визнання особистих якостей, здобувач буде знову і знову прагнути повторити свої досягнення.

Згідно з Концепцією національного виховання (2009 р), Закону України «Про професіно-техніну освіту» позанавчальна діяльність повинна включати: подальший розвиток соціального і життєвого досвіду особистості, її

мотиваційної сфери, соціально-комунікативних навичок і умінь; формування навичок визначати мету і визначати шляхи і засоби її досягнення, приймати рішення щодо послідовного і відповідального виконання соціальних функцій; усвідомлене самовизначення у професійному зростанні; усвідомлене формування соціально-прийнятливої способу життя.

Без сумніву, реалізація окремих завдань не є додатком до професійної підготовки здобувачів навчального закладу. Ідея професійного саморозвитку органічно включається в єдину комплексну ідею організації життєдіяльності освітнього закладу в цілому, зважаючи на усвідомлений вибір учасниками процесу власної стратегії і усвідомлення реальних можливостей професійного саморозвитку.

Певною особливістю системи позанавчальної діяльності є використання в ній спеціально-орієнтованих програм, які залежно від мети включають здобувачів різних курсів, з різними інтересами і різними рівнями готовності сприйняття питання щодо поглиблення власного професіоналізму. Серед таких програм можна назвати програми: «Школа професіоналів», «Соціум і наше майбутнє», «Наш вибір» тощо.

Помітне місце у позанавчальній діяльності посідають такі форми професійного саморозвитку, які спрямовані на розвиток особистісних якостей майбутніх соціальних працівників. Так, успіхом користуються ділові ігри «Ситуація: твоє рішення», конкурс «Моя майбутня професія», «Безробіття серед молоді», «Твої пропозиції для уряду», презентація інформаційного матеріалу (для багатодітної сім'ї; для пенсіонерів, для студентів шкіл інтернатного типу).

У позанавчальній діяльності, орієнтованій на формування навичок професійного саморозвитку ми вважаємо за доцільне привернути увагу здобувачів до різних форм виховного плану. Завдяки такому підходу майбутні соціальні працівники оволодівають додатковими уміньми, які проявляються у реальній практиці. Адже соціальний працівник, працюючи з різними віковими категоріями, різного соціального статусу і в різних соціальних умовах повинні гіпотетично вміти вступати в комунікацію, у взаємодію, до того ж – у позитивно спрямовану комунікацію. З цією метою було розроблено і впроваджено окремі проекти, в яких закладена ідея необхідності формування

уміння використовувати прийоми анімаційної діяльності, підпорядковані особливостями роботи соціального працівника. Зокрема, заохочення респондентів до творчості, до створення емоційної комфортності у розмові з клієнтом, бесіда «Талант чи постійна робота над собою», «Що тебе тішить у твоєму житті», «Чи вмієш ти порадувати іншу людину», «Саморозвиток! Як це здійснюється» тощо.

Позанавчальна діяльність є по суті спеціально організованим видом діяльності здобувачів і враховує низку чинників, які рухають процес професійного саморозвитку особистості. До таких чинників ми відносимо мотиви, зміст, напрями, цілеспрямованість тощо. Означені чинники виступають орієнтиром у діяльності педагога навчального закладу, оскільки організаційний стан формування професійного саморозвитку враховує діяльність здобувачів протягом 3–4 років. Це той період, коли інтерес учасників процесу професійного розвитку поступово проявляється при включенні у знайомство з різними напрямками соціальної роботи.

Привертає увагу така особливість позанавчальної діяльності у навчальному закладі, як домінування в ній можливостей реалізації особистих інтересів і нахилів здобувачів. Адже вибір для себе соціальної ролі та поінформованість щодо професійних функцій (на факультативі; у «Школі професійної майстерності»; під час вивчення на заняттях теоретичних курсів) все це, безперечно, сприяло прояву позитивної мотивації щодо участі в тій чи іншій структурі позанавчальної діяльності.

Все це дає змогу учаснику позанавчальної діяльності звертатися до самопізнання, самовираження, саморегуляції. «Загалом можна сказати, що стан включеності учасника в конкретний вид позанавчальної діяльності характеризується теоризацією мети діяльності безпосередньою участю в ній, виконанням певних дій, що приносять особисті задоволення від реалізації власних інтересів і потреб» (Садова, 2006).

Практика засвідчує, що розширення професійних компетентностей у навчальному процесі не завжди у повній мірі задовільняє здобувачів, оскільки пізнання здобуті в навчальній діяльності збагачують їх інформаційно, активізують мислення, пробуджують підвищення самооцінності. Проте ми маємо на увазі саме таку позанавчальну діяльність, яка сприяючи само-

визначенню, самоставлення здобувача, розвиває у нього самосвідомість, спонукає до саморозвитку і самореалізацій, а відтак актуалізує саморегулювання та самооцінку.

Виходячи із цих позицій, діяльність здобувача залежно від рівня організації позанавчальної діяльності (від організаційно-мотиваційно компонента) переходить на рівень організаційно-практичної дії, в якій реалізується самовизначення і саморегуляції, підпорядкованій вихідній меті (Руденко, 2009). Таким чином, вмотивована мета самовизначення, визначена у позанавчальній діяльності свідчить про сформованість внутрішньої установки самостійно й усвідомлено планувати, регулювати, реалізувати перспективу свого розвитку: професійного, життєвого, особистісного.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, визначені нами

структурні компоненти процесу професійного саморозвитку здобувачів закладу здобувачів ЗФПО дають можливість окреслити логіку організації професійного саморозвитку особистості: формулювання показників орієнтаційно-мотиваційного компонента; організаційно-практичного компонента; регулятивно-оцінюючого компонента.

Подальші дослідження вимагають вивчення та виокремлення змістового і процесуального аспектів професійного саморозвитку здобувачів, необхідно окреслити описову змістову модель організації професійного саморозвитку в умовах позанавчальної діяльності, опорним ядром якої повинні стати етапи позанавчальної роботи. Реалізація завдань на кожному із етапів професійного саморозвитку потребує розробки і впровадження педагогічних умов для формування показників саморозвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вінник Н. Д. Розвиток особистісно-професійних якостей учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі підготовки до діяльності в сфері послуг : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2009. 19 с.
2. Гордієнко В. І. Розвиток особистості в процесі професіоналізації особистості : навчальний посібник. Хмельницький. 2001. С. 48 ; Капська А. Й. Ступенева система професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери. *Науковий часопис: Серія 11*. 2004. 1(23). С. 19–29.
3. Карпенко О. Г., Романова Н.Ф. Теорія та практика соціальної роботи : навч. посібник. Київ : Слово, 2015. 402 с.
4. Про професійну (професійно-технічну) освіту щодо окремих аспектів підготовки кваліфікованих робітників в умовах воєнного стану та відновлення економіки: Закон України від 19.06.2022 № 2312-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2312-20#Text> (дата звернення: 28.05.2023).
5. Рибалко Л. С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект). Харків : ХНУ ім. Г. С. Сковороди, 2007. 443 с.
6. Руденко Н. В. Самореалізація особистості студентів у позанавчальній виховній роботі вищих технічних навчальних закладів. *Наука і освіта*. 2009. № 7. С. 194–197.
7. Садова М. А. Психологічні складові потенціалу самореалізації особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Луцьк, 2010. 16 с.
8. Соломка Т. Самоактуалізація студентів під час професійної підготовки. *Соціальна психологія*. 2006. № 4. С. 152–167.
9. Сухоленова О. Г. Етапи саморозвитку особистості. *Психологія. Збірник НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Київ. 2000. Вип. 2(9), Ч. 1. 261 с.

REFERENCES:

1. Vinnyk N. D. (2009). Rozvytok osobystisno-profesiinykh yakostei uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv u protsesi pidhotovky do diialnosti v sferi posluh: avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.07. Kyiv, 2009. 19 s. [in Ukrainian].
2. Hordiienko V.I. (2004). Rozvytok osobystosti v protsesi profesionalizatsii osobystosti: navchalnyi posibnyk. Khmelnytskyi. 2001. S.48-67.
3. Kapska A.I. Stupeneva systema profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv sotsialno-pedahohichnoi sfery [Gradual system of professional training of specialists in the socio-pedagogical sphere]. *Naukovyi chasopys* : Serii 11. 2004. 1(23). 19–29. [in Ukrainian].
4. Karpenko O. H., Romanova N. F. (2015). Teoriia ta praktyka sotsialnoi roboty: navch. Posibnyk. Kyiv : Slovo, 2015. 402 s. [in Ukrainian].
5. akon Ukrainy «Pro profesiinu (profesiino-tekhnichnu) osvitu shchodo okremykh aspektiv pidhotovky kvalifikovanykh robotnykiv v umovakh voiennoho stanu ta vidnovlennia ekonomiky» [For professional (professional-technical) education, there are other aspects of the preparation of qualified workers in the conditions of the military

state and the economy]: *zakon.rada.gov.ua*: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2312-20#Text>. (data zvernennia: 28.05.2023).

6. Rybalko L. S. (2007). Metodoloho-teoretychni zasady profesiino-pedahohichnoi samorealizatsii maibutnoho vchytelia (akmeolohichni aspekt). Kharkiv : KhNU im. H. S. Skovorody, 2007. 443 s. [in Ukrainian].

7. Rudenko N. V. (2009). Samorealizatsiia osobystosti studentiv u pozanavchalnii vykhovnii roboti vyshchych tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Self-realization of students' personality in extracurricular educational work of higher technical educational institutions]. *Nauka i osvita*. 2009. № 7. (pp.194–197) [in Ukrainian].

8. Sadova M. A. (2010). Psykholohichni skladovi potentsialu samorealizatsii osobystosti : avtoref. dys. ... kand. psykol. nauk. Lutsk, 2010. 16 s.

9. Solomka T. (2006). Samoaktualizatsiia studentiv pid chas profesiinoi pidhotovky. *Sotsialna psykholohiia*. 2006. № 4. (pp. 152–167) [in Ukrainian].

10. Sukholenova O. H. (2000). Etapy samorozvytku osobystosti. *Psykhologhiia. Zbirnyk NPU im. M. P. Drahomanova*. Kyiv. 2000. Vyp. 2(9), Ch. 1. 261 s. [in Ukrainian].